

Szilágyi Márton

A fogság helyzete mint téma Kazinczy Ferenc Fogságom naplója című művében

Ha Kazinczy 2387 napos fogságának¹ az önéletrajzi jellegű megörökítésére vagyunk kíváncsiak az író életművében, akkor nem kizárólag a Fogságom naplója címen ismeretes prózai művet kell számba vennünk. Igen tanulságosak ugyanis a korábbi kidolgozások, s ezek nem csupán a készülés fázisainak dokumentumaiként olvashatók, hanem figyelemre méltó variációkként is. Fried István joggal hívta fel a figyelmet arra: „a Fogságom naplója és még inkább a Pályám emlékezete »fikcionáltságá«-ra csak úgy és akkor derülhet(ett volna) fény, ha elvégződött volna a szükséges filológiai munka, nevezetesen a változatok, az előkészületként számba jöhető szövegek gondos egybevetése.”² A Fogságom naplója értelmezése³ valóban csakis azoknak a szövegeknek a kontextusában végezhető el, amelyek tartalmilag vagy geneziséjük tekintetében ugyanazt az élményanyagot igyekeztek megfogalmazni. Tanulságos végiggondolni, hogy milyen szövegtípusok vagy műfajok keretében kísérletezett Kazinczy ennek a – számára nyilvánvalóan rendkívül fontos és traumatikus – élménynek a feldolgozásával. Ezekhez a korábbi változatokhoz és kísérletekhez mérten lehet ugyanis igazán beszédes az a döntés, amely ennek az 1828-ban lezárt műnek a végső formáját kialakította.

Ha áttekintjük a korábbi kísérleteket, akkor – a fogság időszakában készített feljegyzéseket most nem számítva – időrendben az az első megoldás, hogy Kazinczy elkezdett naplóját a fogság időszakának utolsó periódusával indította. Ezek a feljegyzések mintegy a kezdet fázisát ruházták rá a fogság időszakára – ám a későbbiektől jelentősen eltér ez a szöveg abban, hogy nem terjeszkedett ki a korábbi periódusoknak, a fogság korábbi élményeinek a visszatekintő összefoglalására.⁴ Későbből – bár pontosan ez a kézirat nem datálható – ismerünk olyan kísérletet, amelyben Kazinczy a letartóztatása körülményeivel kezdte az események leírását, s eljutott a budai vizsgálati fogság első napjának az ábrázolásáig – ez már

¹ Az alábbiakban Kazinczy művét a következő kiadás alapján idézem: Kazinczy Ferenc, Fogságom naplója, az utószót írta: Fenyő István, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Szilágyi Márton, Osiris, Bp., 2000.

² Fried István, Kazinczy Ferencről – mai szemmel = Uő., „Aki napjait a szépnek szentelé...”, Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely – Szeged, 2009, 41.

³ Ennek filológiai kérdéseiről l. Fried István, A „Fogságom naplója” regénye = Uő., Az érzékeny neoklasszicista, Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely – Szeged, 1996, 129–145. A tanulmány először 1986-ban jelent meg.

⁴ Az én naplóm; kézírata: MTAK Kt 614, 1a–25a. Jegyzetekkel közli: Kazinczy Ferenc i.m. (1987) 183–198.

a majdani Fogságom naplója kezdetét rajzolja ki.⁵ Látunk azonban táblázatszerű összefoglalást is (Az országlás foglyai 1795-ben), amely a letartóztatottak és elítéltek névsorát, az őket sújtó ítéletet és egyéb adatszerű információkat tartalmazza, s alapvetően nem narratív karakterű.⁶ Felbukkannak a kommentárként, glosszaként rögzített szövegegységek is, amelyek legfőljebb az anekdotaszerű műforma irányába lépnek tovább, de jobbra megmaradnak a helyesbítés szándékát hordozó pontosítás keretei között; ez a Szirmay Antal latin nyelvű munkájához kapcsolódó, magyar nyelvű feljegyzésekben tanulmányozható.⁷ Mindezek – még ha kéziratban maradtak is – a nyilvánosság számára csak töredékesen vagy tendenciózus torzításban ismeretes események pontosabb dokumentálásának az igényét mutatják, s voltaképpen a szórványosan, de folyamatosan létrehozott rövidebb feljegyzések egy része is őrzi egy ilyen jellegű indíttatás nyomait.

A Fogságom naplója azonban más karakterűnek mutatkozik. Kazinczy itt narratív formát választott, s visszatekintő, emlékező pozícióból, de a naplóforma kereteit imitálva alakított ki egy sajátos szerkezetet. Ráadásul a korábban rögzített élményeket nem egyszerűen szövegszerűen átemelte az előzőekben vázlatosan ismertetett kézírataiból, hanem koncepciózusan rendezte el az anyagot. Figyelemre méltó narratológiai megoldásai a leginkább talán az 1795. május 25-i kivégzés megörökítésében mutatkoznak meg, hiszen ennek az eseménynek nem lehetett szemtanúja, ám – miközben félreérthetetlenül jelezte ezt a korlátozottságot is – voltaképpen egy poétikai értelemben vett narrátori pozíciót hozott létre a szövegben.⁸ A Fogságom naplója forráshasználata már csak ezért is feltétlenül tüzetesebb vizsgálatot érdemel. Kazinczy ugyanis nem csupán saját emlékeire támaszkodott, azokból önmagában ugyanis – nézőpontjának kényszerű korlátozottsága miatt – nem alakíthatott volna ki egy olyan, némely ponton szinte panoramatikusnak szánt narratív szerkezetet, amelyre például a kivégzések leírásakor nyilvánvalóan törekedett. Fölhasználta korábbi, a fogság idejéből származó írásos dokumentumait (akár saját, töredékes feljegyzéseiről volt szó, akár az akkor elküldött vagy megkapott levelekről), de támaszkodott szóbeli információkra is. Martinovics kivégzésekor utalt például arra, hogy az információinak egyike a kivégzésen jelenlévő, a foglyokat felügyelő Plecz kapitánytól származik,⁹ de nyilván fogolytársaitól is szerzett értesüléseket. Mindemellett gyűjtötte az összeesküvésre vonatkozó, egykorú hivatalos

⁵ Kézirata: MTAK Kt 610, 121a–130b. Jegyzetekkel közli: Kazinczy Ferenc i.m. (1987) 162–172.

⁶ Kézirata: MTAK Kt 632, 9a–11a.

⁷ Benda Kálmán (kiad.), A magyar jakobinusok iratai, III. kötet, Akadémiai, Bp., 1952, 354–423.

⁸ Ennek problémáiról l. Szilágyi Márton, A Fogságom naplója mint szöveg és mint forrás, Korunk, 2008, 5. szám, 97–104.

⁹ Vö. Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 30.

közleményeket is.¹⁰ Kazinczy tehát meglehetősen kiterjedt előzetes anyaggyűjtés után alakította ki a Fogságom naplóját. A dokumentálás érdekében ragaszkodott a kronológiához mint vezérelvhez, s ennek a komolyan vétele magyarázza meg a Fogságom naplója szerkezetének néhány szembeötlő sajátosságát is.

Látható, hogy a szöveg terjedelmileg mennyire erősen exponál néhány rövidebb időszakot, azaz erőteljes diszkrepancia van az ábrázolt időtartam hossza és a nekik szentelt terjedelem között. A Kufsteinből Munkácsra szállításnak szentelt rész például hosszabb, mint az egész munkácsi fogság leírására szánt, pedig az előző nem egészen két hónap eseményeit foglalja össze (1800. június 30-tól augusztus 25-ig), míg az utóbbi, a munkácsi várfogság majdnem egy évig tartott (1800 augusztus 25-től 1801. június 28-ig). Ez az eljárás természetesen összefügg az alapul vehető források és információk bőségével vagy szűkösségével is, s az utazások, azaz a fogság két helyszíne közti szállítás időszaka jóval változatosabb lehetett, mint az egyszemélyes cellában töltött időszak. A várfogság monotóniája, az ismétlődő napi tevékenységek nem kedveztek annak, hogy elegendő témát nyújtsanak, különösen, hogy Kazinczy számára nem volt folyamatosan lehetséges írószerek tartása, s így napi feljegyzéseket sem vezethetett folyamatosan. Jellemző ugyanakkor, hogy a fogságban töltött időszak arányos ábrázolásának az elmaradására Kazinczy egyszer sem reflektált, miközben az írószerek hiányát vagy a rövid feljegyzések készítésének megakadályozását nem hagyta említetlenül, s ezeket mint a hitelességet korlátozó körülményeket mutatta fel.¹¹ Ez is arra mutat, hogy mennyire az emlékezet (s ezzel együtt természetesen a felejtés) működése határozza meg a szöveg tartalmát, s ilyen módon egy olyan mű jött létre, amely a szituációhoz kötött s már akkor jelentőséggel felruházott események kiemelése révén szelektálhatott az élmények között, majd pedig ezt egy tudatos és átgondolt retorikai stratégia mentén értelmezte át. Erre csupán egyetlen, aprócska példát említenék. 1800. augusztus 21-ről a következő történetet olvashatjuk a Fogságom naplójában:

„E napra jegyzésemben e két nevet lelem: Rékey, Barta; s gyalázattal vallom meg vétkeket, hogy egy nagyon széplelkű ember nevét egészen elfelejtém. – Egy szegénysorsú nemesember hozzám vonakodék.

¹⁰ Kazinczy forráshasználatát egy másik, megjelenés előtt álló tanulmányomban próbáltam részletesebben áttekinteni: Szilágyi Márton, Párhuzamos börtöntörténetek, Kazinczy Ferenc és Andreas Riedel (kézirat, megjelenés előtt egy, Czifra Mariann szerkesztette tanulmánykötetben)

¹¹ Mint például az 1795. június 11-i bejegyzésben: „Én papirost hozaték, és tintát, s reggeli három olta késő estig szüntelen dolgoztam. Bár mindjárt akkor írtam volna meg szenvedésünk históriáját. Mint örvendek most, hogy csak rövid jegyzéseimet is bírom.” Vagy az 1799. június 22-iben: „Mindezt úgy amint itt áll, régi papirosaimból. – Aubert csak azt sem engedé meg, hogy tudhassuk a helyek neveit. Így történt, hogy jegyzéseimben hézagok vagynak.” Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 40, 73.

– Uram, én szegény ember vagyok, s neked nincs szükséged az én pénzemre. De ki tudja, mely bajba jöhetsz; kérlek, vedd a két forintot – s kezembe ada két húszast. Megcsókolám az embert.

– Uram – mondám –, ezt a pénzt soha el nem költöm. Örömmel, sőt kevélykedve fogadom el az úr alamizsnáját. Engedje Isten, hogy ha kiszabadúlok, megérdemelhessem.

Érdemtelen valék jóságára; nem tudom, Rékey vala-e, vagy Barta; és neki a szép tettet soha meg nem köszöntem. Most (auguszt. 27-én 1828.) akadok régen nem illetett papirosaimban e jegyzésemre.”¹² Az itt emlegetett forrás pontosan azonosítható, hiszen a Rövid jegyzések címen szereplő egykori feljegyzésről van szó, amelyben az adott napra a következő beírást találjuk: „[Augusztus] 21. Orvossággal éltem. Rékey, Barta.”¹³

A Fogságom naplója önmaga keletkezésére visszautaló, ezen megjegyzése azonban nem csupán Kazinczy forráshasználatára szempontjából tanulságos, hanem láthatóvá teszi a szöveg kidolgozásakor működő emlékező mechanizmus logikáját is. Kazinczy számára a másnak értelmezhetetlen, személyes bejegyzés elegendő arra, hogy novellisztikusan felidézzen egy olyan találkozást, amely számára igen emlékezetes lehetett – hiszen az emlékezés mechanizmusának törvényszerűségei miatt egy nagy időbeli távlatból felidézendő eseményből csak arra tudunk visszaemlékezni, aminek már akkor is valamiféle jelentőséget tulajdonítottunk. Kazinczynak nyilván az önzetlen emberi segítőkészség példázataként értelmeződött ez az eset, legalábbis a Fogságom naplója szövegébe ilyen pozícióban illesztette bele, ráadásul úgy, hogy a dialogikus szerkesztés miatt a beszélgetőtárs jellemzése is markánsan megvalósuljon – miközben éppen a részvét emberi példáját adó személy neve vált számára felidézhetetlenné, s a bejegyzés sajátosságai, a két név egymás melletti szerepeltetése miatt, azonosíthatatlanná. Ez aligha véletlen. A Fogságom naplójában számos példa van arra, hogy a Kazinczy számára valamiféle jelentőséggel vagy ismertséggel rendelkező nevek nem merülnek feledésbe (például ha az illetővel valami rokonsági kapcsolat vagy közös ismeretségi kör mutatható ki, vagy ha az illető foglalkozása, tevékenysége révén markánsan meghatározható) – ám ez alkalommal egyik feljegyzett vezetéknev sem látszott Kazinczyban semmi ilyenféle asszociációt ébreszteni. A megírt szituáció mindazonáltal rendkívül elevennek látszik, noha a beszélgetés eszközét alkalmazó szövegrész hitelessége inkább tartalminak tekinthető, s nem szó szerintinek. Kazinczy azonban a memoár megalkotásának poétikai szándéka miatt nem mondott le arról, hogy ezt a megelevenítő írói

¹² Kazinczy Ferenc (2000) 110.

¹³ MTA Kt 632; Fried István hívja fel a figyelmet arra, hogy itt az „orvossággal éltem” mondat későbbi betoldás: Fried István i.m. (1996) 136.

eszközt alkalmazza – ebből a szempontból egyébként igen tanulságos, hogy miközben a Fogságom naplója számos helyen alkalmaz hasonló eljárást, s nemcsak magyar, hanem latin vagy német párbeszédet is beépítve, a Rövid jegyzések még sehol sem rögzítettek dialógusokat vagy egyéb kijelentéseket. Az egykori bejegyzések – nyilván szükségképpen rövid – egységei csupán az adatok (helységek és személyek nevei, ehhez kapcsolódó apróbb, a kívülálló számára nem egyértelműen felfejthető utalások) rögzítésére vállalkoztak, amelyek legfőbb felidézõ funkciót tölthettek be. A többi, hasonló szöveghelyhez képest Kazinczyknak ez a passzusa azért igen érdekes, mert az író ezen a ponton beismeri memóriája csõdjét, azaz szinte színre viszi az emlékezés folyamatát és ennek a dokumentálás szándéka és a poétikai érdekû alakítás igénye között feszülõ dichotómiáját is.

Innen válik érthetõvé az is, hogy Kazinczy miképpen tudja kezelni azokat az élményeket, amelyeknek a megörökítését fontosnak tartja ugyan, ám – nyilván az utólagos, emlékezetbõl történõ felidézés miatt – nem tudja õket kellõen pontosan meghatározni. Ezek az élménytöredékek anekdotává formálva épülnek be a szövegbe, azaz olyan kisépikai formaként, amely Kazinczy számára egyébként sokkal fontosabb műfaj volt, mint azt az irodalomtörténeti szakirodalom számon tartja.¹⁴ A csupán helyszínhez, de idõponthoz nem kötõdõ anekdoták az adott várbörtõnrõl szóló szövegrész végére kerülnek, hiszen az egyértelmű lokalizálás valamiféle elhatároló szerepű datálást is magába foglal – hiszen Kazinczy azt pontosan tudja, mikortól s meddig volt fogsága különbözõ helyszínein. Ez a magyarázata annak, hogy a brünni idõszak lezárásaképpen olvashatjuk a külön címmel is megjelölt „Filangieri munkája” című passzust, amelynek már első két mondata világossá teszi, hogy Kazinczy nem tudja pontosan datálni az eseményt.¹⁵ Feltűnõ azonban, hogy a közvetlenül ez elõtt szereplõ másik, hasonló jellegű szövegegység, „A magyar ökör” című pontosan megjelõli az alapjául szolgáló esemény idõpontját¹⁶ – ez esetben tehát feltehetőleg a retorikai, poétikai célhoz igazodott az élmény beillesztésének a szándéka, az imagológiai tartalmakat hordozó szembeállításra épülõ anekdota formaelvé vezetett oda, hogy ez a szövegrész a kronológiai elvű narrációtól elkülönítve lett része a Fogságom naplójának. Az anekdotikusságnak a naplószerű dokumentálást bizonyos pontokon átmetszõ jelenléte – ahogy ennek a két kisebb szövegrésznek az egymás mellé kerülése is mutatja – nem elhanyagolható

¹⁴ Ezt jelzi, hogy az anekdotáról szóló, két fontos tanulmány egyike sem számol Kazinczyval, s nem is említi életrajzát: Alexa Károly, Anekdota, magyar anekdota = Tanulmányok a XIX. század második felérõl, szerk. Mezei József, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Bp., 1983, 5–85. Thomka Beáta, A pillanat formái, A rövidtörténet szerkezete és műfaja, Forum, Újvidék, 1986.

¹⁵ „Gubern[iális] tanácsos Schröter úr egyszersmind könyvek revizora volt. 1799 hozzám jó:...” Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 71.

¹⁶ „Direktor Schramek 1798 május 14. hozzám jöve:...” Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 69.

eleme a Fogságom naplójának. S ezt azért is érdemes hangsúlyozni, mert a mű befejezésének is itt ragadható meg a funkciója. A Fogságom naplója ugyanis nem a szabadulás heroizált és az emlékező pozíció révén a jövőbe (azaz a szöveg létrehozásának jelenidejébe) is mutató értékelésével zárul le, noha erre meglehetősen a lehetőség, ha a következő mondatot hagyná meg Kazinczy zárómondatnak: „– Kisasszony – mondám – kétezerháromszáznál is több napig szenvedtem; érdemlem, hogy valaha szerencsés legyek, emlékezni fogok a jövőre, s óhajtom, hogy prófétámat áldhassam.”¹⁷ Kazinczy még ezután is beilleszt azonban egy anekdotikus, hosszabb időtartamot láthatóvá tevő történetet arról, hogy miféleképpen szeretett bele egy munkácsi szépségbe, s miféleképpen udvarolt neki kicsempészett szerelmeslevelekkel. S bár ez a szövegegység nem mutat annyira lekerekített, zárt formát, mint az előbb idézett két, Brünnhöz kapcsolódó anekdotája, a szerkezet ezen a ponton is hasonlóan mutatkozik. Mindez persze felfogható úgy is, mint egy, a szabadulás eufóriájának lehetséges patetizmusát ironizáló, írói gesztus, ám talán helyesebb arányokhoz jutunk el, ha itt is az anekdotikus szerkesztés korábban már határozottan, s nem a zárlat szerepében felbukkanó mozzanatát azonosítjuk. Annál is inkább, mert Kazinczy végül is a Fogságom naplójából kihagyja az a mozzanatot, amelyet a naplójában még megörökített, s amely a leginkább alkalmas lehetett volna deheroizáló tartalmakat hordozni; hiszen onnan megtudhatjuk azt, hogy Kazinczy szabad élete első napján a szintén ekkor szabaduló Szmethanoviccsal együtt rögtön az emlegetett Trautelnál „hált”.¹⁸ – pedig ez a mozzanat valóban jelentősen átértelmezi a Fogságom naplója végén szereplő utalást Trautel „hetéra” mivoltáról,¹⁹ s nem mutatja a kapcsolatot oly mértékben plátóinak, mint onnan gondolható lenne. Arról nem is beszélve, hogy a napló azon egysége, amely éppen ezen ott hálást megörökíti, a fogságból kiszabaduló egykori államfogyok, illetve a Kazinczyért odalátogató két férfirokon szexuális természetű kalandozásait foglalja össze, s ezzel igencsak gyanús kontextusba vonja az önmagában esetleg még ártatlannak is tűnő utalást.²⁰ Ez, a Fogságom

¹⁷ Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 122. A fogság teljes időtartamának napra lebontott idejét Kazinczy nem csupán a Fogságom naplójában örökítette meg, hanem ugyanez a szám már egy 1807-ben elkészült jegyzetében is szerepel: [Név nélkül], Adalék a Martinovics-pörhöz VI., Kazinczy Ferenc jegyzete 1807-ből; Vasárnapi Ujság, 1869. 267. Jegyzetekkel közli: Kazinczy Ferenc, Az én életem, összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: Szilágyi Ferenc, Magvető, Bp., 1987. 176–177.

¹⁸ Kazinczy Ferenc i.m. (1987) 195.

¹⁹ „Trautel egy gyönyörű húsos blondine volt; de nem egyéb, mint egy férjhez menni nagyon vágyó hetérácska, a hetérák nemesb classisából.” Kazinczy Ferenc i.m. (2000) 122.

²⁰ A vonatkozó szövegrész így szól: „29dben elhagyám Munkácsot, Szmethanoviccsot elhozván. Laczkovics még ott maradt, Szuli után várakozván, ki ételeinket hordotta fel, s farsangban egy vén kőműveshez ment férjhez. Szuli Máramarosba ment vala levés nappal azelőtt, hogy kiszabadulánk, s Laczkovics méltónak tartá bevárni, s érte küldött. Ezen vadságát azzal hozá helyre, hogy azt a molnárléányt, kit fogsága előtt háromszor tevé anyává, gyermekei életben lévén, elvette. – Éjtszakára Pálócra értünk. Gróf Barkóczy János nem vala ott, és így a

naplója és a korábbi napló szövegeinek egymásra vetítéséből kirajzolódó szövegszerkesztési eljárás azért lehet sokatmondó, mert azt mutatja: Kazinczy a Fogságom naplója szerkezetének kialakításakor – a korábban, más célú szövegeiben esetleg még szereplő történetelemek kihagyásával vagy átszerkesztésével is – aligha egy ironikus távolságtartást tartott a szemé előtt, noha a hitelességre törekvés és a minél pontosabb dokumentálás szándéka mintha néha már ennek közelében mutatná. Ilyenformán az sem valószínű, hogy a Fogságom naplója zárómondataiban egy speciális esztétikai értékkel felruházható, pompás nyitott befejezést kell látnunk – bár egy ilyen befogadói tapasztalatot sincs okunk s jogunk illetéktelennek nyilvánítani –, hanem inkább egy, a mű egészében megragadható, a naplóformát az anekdotikus szerkesztéssel ötvöző írói eljárás aktuális alkalmazásáról van szó.

Kazinczy a Fogságom naplójában kettős mércének akart megfelelni: egyfelől a számára ismeretes igazságot akarta elmondani, mintegy saját személyes hitelét felhasználva megalkotni a per és a fogság „igazi” történetét, másfelől azonban a morális példaadás szándéka is vezette annak bemutatásában, miképpen reagál a szellem embere, az európai kultúrán iskolázódott szuverén egyéniség a méltatlan és embertelen körülményekre. Ez utóbbi szándéktól egyébként aligha független, hogy Kazinczyt a témával való foglalkozás egyetlen fázisában sem az ellene indított per igazságos vagy igazságtalan mivolta, saját ártatlanságának bizonyítása érdekelte – ezért nem tudunk meg voltaképpen semmit Kazinczy különböző időszakban keletkezett szövegeiből magáról az összeesküvésről. A pontosságra törekvés ilyenformán nem az öngazolás stratégiájának rendelődött alá, s ezért értékelődhetett fel a személyes emlékezetbe mélyen beívódott eseményeknek a rögzítése, még akkor is, ha ezt egykorú feljegyzésekkel nem lehetett dokumentálni. Hiszen Kazinczy számára a Fogságom naplójához ebben az értelemben szervesen hozzátartozott az is, amivé ő a fogság révén vált, s az ilyenformán egységessé kiépülő személyiség reakciói visszamenőleg is hitelesítették az egykori magatartásforma rendületlenül láttatott, sztoikus erkölcsi alapelveit. Ehhez a szándékhoz pedig úgy vélt eljutni az író, hogy szinte párhuzamosan alkalmazott két forráshasználati módszert: az egykori feljegyzéseiben szereplő adatok változatlan beépítését egyfelől, a csak az emlékezetében megőrződött események tudatosan novellisztikussá formált megalkotását másfelől. Ezeken az alapokon épült föl aztán a kronológiai elvű, naplószerkezetű műforma, amelyet az anekdotikus kisepikai egységek gazdagítottak. A

fogadóban háltunk. – Ungváron meglátogatánk a püspököt s a szép Kelcznét, Ibrányi Terézt, kinél a két öcsém egy német tisztet az asszonynak öszvenyalásai által halálra kínozott.” Kazinczy Ferenc i.m. (1987) 195–196.

szöveg poétikai újítása tehát éppúgy szembeötlő, mintha a mű forrásértékét tennénk mérlegre.²¹

²¹ Ez a dolgozat a Fogságom naplója kritikai kiadásának tapasztalatából nőtt ki, s ilyenformán sokat köszönhet a szöveg textológiai feldolgozását végző Hegedűs Béla munkájának is. A kritikai kiadáshoz munkálatai az MTA – DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport (2006 TKI207; témavezető: Bitskey István) keretében és támogatásával folynak.